

Таким чином, нині всі обласні державні архіви в різних формах (веб-сайти, веб-сторінки) представлені в глобальній мережі Інтернет. Їх інформаційний потенціал є доволі значним, але, разом з тим, не цілком достатнім для подальшого розвитку архівів як сучасних соціально-комунікаційних структур. Актуальною залишається проблема розробки цільової комплексної програми соціально-наукової та електронної комунікації в мережі архівних установ України. Реалізація перспективних напрямів розвитку веб-сайтів архівів нашої держави, використання сучасних методів репрезентації соціально значущої ретроспективної документної інформації дозволять поглибити процеси їх організаційно-функціональних трансформацій у сучасному інформаційному середовищі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Архіви України: Офіційний веб-сайт Державного комітету архівів України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua>. — Назва з екрану.*
2. *Бабушкина Ю.В. Web-сайт в реализации коммуникационной политики предприятия / Ю.В. Бабушкина // Научно-техническая информация. Серия 1. — 2007. — №4. — С.14–17.*
3. *В'ятрович В. Відкритість архівів — це показник демократії / В. В'ятрович // Україна молода. — 2010. — 19 березня. — С. 5.*
4. *Кисельова А. А. Архівні ресурси України в глобальній інформаційній мережі: види, доступ, перспективи: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.10 / А. А. Кисельова; Укр. наук.-дослід. ін-т арх. справи та документознавства. — К.: УНДІАСД, 2005. — 19 с.*
5. *Основні правила роботи державних архівів України / Г. В. Боряк, О. П. Володіна, Л. О. Драгомірова та ін.; за заг. ред. Л. О. Драгомірової та К. Є. Новохатського. — К.: ДКАУ; УНДІАСД, 2004. — 228 с.*
6. *Шемаєва Г. В. Бібліотека в системі наукової комунікації: коволюційні процеси розвитку: автореф. дис. ... доктора наук із соціальних комунікацій / Г. В. Шемаєва. — Х.: ХДАК, 2009. — 43 с.*

Надійшла до редакції 25.01.2010 р.

УДК 001.891.3(043.3)

О. М. КОБЕЛЄВ

КІЛЬКІСНІ МЕТОДИ АНАЛІЗУ ПУБЛІКАЦІЙ В ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК

Визначаються особливості використання та перспективи бібліометричного аналізу в інформаційно-аналітичній діяльності бібліотек.

Ключові слова: кількісні методи, вивчення публікацій, аналіз посилань, бібліометрія, біобібліометрія, інформаційно-аналітична діяльність бібліотек, управлінські рішення.

Определяются особенности использования и перспективы библиометрического анализа в информационно-аналитической деятельности библиотек.

Ключевые слова: количественные методы, изучение публикаций, анализ ссылок, библиометрия, биобиблиометрия, информационно-аналитическая деятельность библиотек, управленческие решения.

Features of use and prospect bibliometric the analysis in an information work-analytical of libraries are defined.

Key words: quantitative methods, studying of publications, the analysis of references, bibliometric, biobibliometric, an information work-analytical of libraries, administrative decisions.

Прийняття відповідних, обраних із можливих альтернатив, управлінських рішень є однією з основних передумов, що забезпечує ефективність управління як бібліотечним соціальним інститутом в цілому, так і бібліотекою зокрема. Тобто слід знаходити правильні рішення щодо напрямів розвитку кожної конкретної бібліотеки за умов постійного подолання значних інформаційних невизначеностей. Саме тому виникає потреба у створенні надійної системи інформаційно-аналітичного супроводу процесу прийняття управлінських рішень, що надає можливість вирішувати значний комплекс проблем: 1) отримувати інформацію, потрібну для обґрунтування цілей і формування завдань управління; 2) аргументувати прийняття управлінських рішень; 3) якнайкраще виходити із кризових і неоднозначних ситуацій; 4) сприяти розробці концепцій, проектів, програм, планів і прогнозів розвитку бібліотек.

Актуальність дослідження зумовлюється тим, що використання кількісних методів аналізу публікацій (разом з іншими методами) в інформаційно-аналітичній діяльності бібліотек забезпечує можливість:

- отримання систематичної аналітично-оглядової інформації з найважливіших аспектів зовнішнього управлінського середовища;
- підготовки аналітичних і прогнозних матеріалів з актуальних проблем стану й розвитку управлінського об'єкта;
- розробки ситуаційних моделей вирішення перспективних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, присвячених проблемам інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек, засвідчує значну увагу вітчизняних і зарубіжних дослідників до порушеної проблеми. Так, інформаційно-аналітична діяльність у цілому, й як елемент управлінських рішень зокрема, розглядалася в працях українських і російських учених В. Бакуменка, І. Бестужева-Лади, Г. Гордукалової, І. Давидової, П. Конотопова,

І. Кузнецова, С. Кулицького, Ю. Курносова, І. Левкіна, І. Мелюхіна, Е. Семенюка, Н. Слядневої, Ю. Сурміна, С. Терещенка, М. Тихомирова. У дослідженнях О. Воверене, Ю. Гарфільда, Г. Добрава, І. Маршаквої-Шайкевич, В. Налімова та З. Мульченко, Д. Прайса, А. Прічарда було закладено теоретичне підґрунтя кількісного аналізу публікацій і посилянь (бібліометрії та наукометрії), в дослідженнях С. Сена та Ш. К. Гана розглянуті сутність та можливості біобібліометрії як дослідницького інструменту. Водночас серед невирішених аспектів загальної проблеми залишається ще багато питань, головне з яких полягає в адаптації існуючих методик кількісного аналізу публікацій, з використанням можливостей сучасних інформаційних технологій, до потреб інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек та їх комплексного застосування разом з іншими методами інформаційної аналітики.

Отже, **мета** статті полягає у виявленні можливостей, особливостей та перспектив використання кількісних методів аналізу публікацій в інформаційно-аналітичній діяльності бібліотек.

Відомо, що кількісний аналіз публікацій, разом з аналізом посилянь, є основним методом бібліометрії. Останній термін активно застосовується в науковій літературі з 1969 р., коли англійський учений А. Прічард [8] уперше використав його для позначення статистичних методів, що вивчають бібліографічні характеристики документів. Це визначення замінило поняття «статистична бібліографія». Останнє мало певні недоліки: не часто використовувалося, вважалося не дуже зручним, не досить чітко описувало предмет і вирізнялося семантичною багатозначністю (наприклад, «бібліографія з статистики»). Нині існує багато визначень бібліометрії, залишаються невирішеними остаточно деякі інші проблеми [3]. На нашу думку, одним з найудаліших трактувань бібліометрії є запропоноване Р. Броадусом: «...бібліометрія є методом кількісного дослідження надрукованих документів, що існують як матеріальні об'єкти або бібліографічні одиниці, а також замітники того й іншого» [7, с. 377]. Це визначення охоплює будь-які кількісні засоби, що можуть бути застосовані, наприклад, до таких показників, як кількість томів у бібліотечному фонді; кількість назв публікацій (бібліографічних одиниць); обсяг публікацій у журналах; кількість глав у монографіях, опублікованих, наприклад, одним автором; кількість статей, опублікованих у певній предметній області за певний проміжок часу.

Надійність аналізу посилянь як методу досліджень визначається традицією науки як соціального інституту. Повідомлення науковця про результати своєї роботи у формі публікації, а також феномен цитування є, безперечно, важливою етичною нормою в науці, загальнонауковим регулятором і засобом наукової комунікації, про що вже не раз наголошували дослідники. Більше того, як зазначає Т. Кун [1, с. 12], зміни в цитуванні спеціальної літератури в наукових публікаціях можна розглядати як можливий показник наукових революцій, оскільки кожна з них змінює історичну

перспективу для наукового співтовариства, що має впливати на структуру підручників та дослідницьких праць після цієї наукової революції.

Значення бібліометрії як дослідницького інструментарію визначається тим, що публікації та бібліографічні посилання на них перебувають на перетині двох систем — когнітивної (концептуальної) та системи наукового визнання. І в кожному окремому акті цитування завжди наявний вплив указаних вище систем. Перша (когнітивна) створює необхідні умови для цитування. Як зазначається в [3], публікація в цілому повинна мати науковий смисл: ідеї, що наводяться, повинні бути релевантними запитам певної аудиторії, логічно пов'язаними, а також переконливими. Текст наукової публікації можна вважати спробою автора помістити ідеї в деякий контекст, який може по-різному впливати на читачів. Бібліографічні посилання — перший і важливий фрагмент тексту наукової публікації, що містить певну «енергію» впливу на читача. Обидві системи — концептуальна і наукового визнання — потребують виконання бібліографічними посиланнями двох завдань:

- передача точного змісту публікації, що цитується, точного набору понять, що розкриваються завдяки точному цитуванню;
- наведення точного списку документів, що цитуються.

Саме за допомогою бібліометрії існує можливість отримати такі результати, які можуть бути основою для подальшого, докладнішого, вивчення методами традиційного змістовного аналізу науки, в межах різних сучасних наукознавчих концепцій і моделей, спрямованих на дослідження суб'єкта наукової діяльності, котрий створює наукове знання, соціокультурних чинників тощо. Наприклад, Дж. Холтон у «Тематичному аналізі науки» [6] зазначає, що шлях розкриття процесу виникнення нового знання полягає в тому, щоб кожну подію в історії науки розглядати як перетин трьох «траєкторій»:

- індивідуальність ученого;
- стан науки, загального наукового знання в досліджуваній період;
- особливості соціальних факторів з урахуванням загального культурного контексту епохи.

Дж. Холтон використовує принципи традиційного змістовного вивчення. Але для дослідження вищевикладених «траєкторій» (або чинників) можна ефективно застосовувати різноманітні методи кількісного аналізу розвитку науки, за допомогою яких визначаються інтенсивність наукових комунікацій, зокрема збільшення обсягу наукових публікацій, і також динаміка різних соціальних чинників (чисельність наукових кадрів, обсяги фінансування тощо).

Таким чином, бібліометричні показники, передусім, кількості публікацій і рівня цитованості, є основою для вивчення індивідуальності вченого (перший чинник), характеристики його наукового статусу, визначення рівня, авторитету тощо.

Тому показовою є розробка в останні роки біобібліометрії як спеціального інструменту для подібних досліджень. Вона (біобібліометрія), як зазначається [4], базується на тому, що стан науки і техніки в певній організації або предметній галузі через соціоісторіографію науки можна краще зрозуміти за допомогою вивчення життя й діяльності найпомітніших дослідників. Теоретичним підґрунтям для цього стали результати досліджень М. Малкея [2] та ін.), які виявили, що кожне відкриття є результатом складного переплетення соціокультурних, інституціональних і просто побутових обставин.

Як зазначає С. Тулмін, розвиток інтелектуальної дисципліни проходить певні послідовні історичні фази, які визначаються різними наборами понять, проблем і припущень, і для того, щоб простежити інтелектуальний розвиток дисципліни, необхідно, по-перше, ідентифікувати різні плеяди абсолютних припущень у сфері, що нас цікавить; по-друге, визначити їх подібність та відмінність, щоб виявити, які ознаки змінюються, а які — ні, при переході від однієї історичної фази до іншої [5, с. 84–86]. Іншими словами, в методологічному аналізі на першому місці перебуває суб'єкт наукової діяльності, що створює наукове знання, оскільки «...наукове знання завантажене різними соціально-культурними компонентами, відносинами, що складаються між ученими в процесі створення ідей, гіпотез, концепцій» [5, с. 265]. Наукові спеціальності подібні до інших соціальних організацій. Вони також мають свої «референтні» групи, що складаються з людей, чий індивідуальний вибір зрештою стає вибором професії. Нове поняття, теорія чи стратегія «входять» у наукову дисципліну за таких умов, коли вони серйозно сприймаються впливовими представниками відповідного наукового напрямку. Тому сучасна інституціональна популяція науки складається з елементів кількох різних типів: наукові співтовариства, посади, журнали, системи винагород, конференції тощо.

Діяльність учених і їхні соціальні взаємозв'язки можуть бути виявлені за допомогою біобібліометричного аналізу функціональних відношень між елементами біографічної інформації і бібліографічних даних. Біографічна інформація має містити дані про соціальне походження і сім'ю, спеціальність за освітою, фаховий рівень, наукові ступені і нагороди, просування по службі, заняття на дозвіллі та ін. Бібліографічна інформація містить дані про характер і обсяг публікацій, про праці, виконані у співавторстві, інформацію про різні (періодичні та ін.) видання з публікаціями цього вченого, аналіз цитування і посилань, нові ідеї тощо.

С. Сен і Ш. К. Ган [4, с. 15] підкреслюють, що необхідність виникнення біобібліометрії викликана тим, що в межах наукометрії та бібліометрії не було розроблено таких моделей або понять, де центральне місце в дослідженні відводилося б окремому ученому. Моделі, засоби й інструменти наукометрії і бібліометрії розглядають групу осіб і їх спільну діяльність, в одиницях продукції, що вимірюється, як статистичну сукупність.

Основою для біобібліометричного аналізу є сформована нині система бібліографічної інформації. Вона, разом із дисциплінарними відділами загальної реєстраційної бібліографії, реферативною інформацією, критико-рецензійною та історіографічною діяльністю, прикнижковою (пристатейною) бібліографією — не лише відображає процеси розвитку і сучасний стан наукового знання, але також є найважливішим механізмом наукової рефлексії, самосвідомості науки, (насамперед: галузеві і проблемно-тематичні показники, реферативні видання й історіографічні дослідження). Стагнаційні моменти в розвитку окремих наукових дисциплін, дослідницьких галузей та наукових проблем потребують особливої бібліографічної уваги, насамперед, створення специфічних бібліографічних засобів, що мають фіксувати існуючу ситуацію, сигналізувати про можливість тупикових наслідків певних напрямів розвитку, окреслювати інформаційний простір, виявляти шляхи вирішення різних проблем тощо.

Тому, на основі добре відомого в суспільних науках поняття «біо-бібліографія» (вичерпного, зазвичай анотованого списку публікацій конкретного вченого разом із переліком біографій та інших опублікованих матеріалів з будь-якого аспекту його життя і роботи), використовуючи деякі підходи наукометрії та бібліометрії, для розробки достатньою репрезентативних БД з окремих фахівців з метою вироблення науково-технічних показників, основаних на цих БД, була створена біобібліометрія. Оскільки біобібліографія, тобто спроба створити максимально повний портрет особистості, надати уявлення про особистість, при всій можливій повноті залишається простим переліком документів. Біобібліографія складається не з метою вирішити конкретне завдання, через це з її допомогою неможливо здійснити порівняльний аналіз діяльності продуктивних учених.

Але, як зазначається в [4], якщо взяти сукупність біобібліографій науковців, зайнятих у певній сфері, такий набір можна використовувати для порівняльних аналітичних і кількісних досліджень цих фахівців, у результаті чого можна одержати важливі закономірності. Тому біобібліометрія визначається як застосування біобібліометричних понять і методів для аналізу бібліографічних даних, при цьому біобібліометрія розглядається як щось більше, ніж просто дані біобібліографії або сукупності біобібліографій. До біобібліографічної характеристики конкретного вченого додаються відомості про цитування кожної його публікації, що полегшує проведення повних біобібліометричних досліджень.

Отже, біобібліометричний аналіз діяльності вченого надає можливість для оцінки зазначеної діяльності, наукової продуктивності, розсіювання публікацій, цитованості, різносторонності інтересів, різноманітних видів соціального й інтелектуального впливу вченого, ролі окремих осіб у створенні організаційних структур тощо.

Повний біобібліометричний аналіз має охоплювати [4]:

- 1) перелік усіх біографічних даних у хронологічному порядку;

- 2) повну бібліографію публікацій особи;
- 3) повну бібліографію матеріалів про її життя і діяльність;
- 4) повний перелік матеріалів, цитованих або використаних ученим у його працях;
- 5) повний перелік посилань на праці вченого, наведених іншими авторами.

Вичерпний біобібліометричний аналіз повинен базуватися на всіх п'ятих наведених пунктах, а частковий аналіз може ґрунтуватися на даних тільки пунктів 1 і 2 або містити ще один або декілька таких пунктів. Якщо необхідно досліджувати в сукупності діяльність учених, висвітлену в джерелах достатньо репрезентативно, з певного географічного району за відомий період, або осіб, котрі працюють у конкретній організації (наприклад, у науково-дослідній установі), об'ємний біобібліометричний аналіз можливий, як зазначалося, на основі часткової інформації. За допомогою таких неповних наборів даних можна здійснювати і порівняльні дослідження діяльності вчених по визначених аспектах.

Досвід використання кількісного аналізу публікацій, разом з іншими бібліометричними та біобібліометричними методами, в різних галузях та напрямках науки, виявив його практичне значення для вирішення широкого кола проблем. Наприклад, саме на основі кількісного аналізу окремого галузевого документного потоку, його бібліометричного моделювання стало можливим охарактеризувати розвиток даної галузі в цілому, вихід на рівень її кількісно-якісного аналізу. Аналіз публікацій — важлива складова інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек, спрямована на оптимізацію управління як конкретною бібліотекою, так і бібліотечним соціальним інститутом у цілому, що є особливо важливо в сучасних умовах, за існуючих фінансових та матеріально-технічних обмежень. Окрім того, аналіз публікацій і посилань у сукупності з бібліометричним, біобібліометричними й іншими методами, є необхідним складовим елементом багатьох створюваних бібліотеками інформаційних продуктів та послуг.

Перспективи подальших розвідок зумовлені динамічним розвитком в останні десятиріччя інформаційно-комп'ютерних технологій, що постійно розширює можливості застосування різних систем оцінки розвитку науки та соціальних комунікацій, які базуються на застосуванні кількісного аналізу. Зокрема, сучасна техніка та програмне забезпечення надають можливість усе більшій кількості бібліотек здійснювати кількісні дослідження на матеріалі як вітчизняних, так і зарубіжних баз даних. Перспективним напрямом є організація постійного бібліометричного моніторингу певних галузей, напрямів та окремих проблем.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кун Т. Структура научных революций : пер с англ. / Т. Кун. — М. : Прогресс, 1975. — 288 с.

2. Малкей М. Наука и социология знания : пер. с англ. / М. Малкей. — М. : Прогресс, 1983. — 253 с.
3. Маршакова-Шайкевич И. В. Библиометрия как исследовательская техника эпистемологии и философии науки / И. В. Маршакова-Шайкевич // Междунар. форум по информ. и документации. — 1993. — Т.18, №3-4. — С. 3-8.
4. Сен С. Библиометрия: понятие и применение для анализа продуктивности ученых / С. Сен, Ш. К. Ган // Междунар. форум по информ. и документации. — 1990. — Т.15, №3. — С. 13-20.
5. Тулмин С. Т. Человеческое понимание : пер. с англ. / С. Т. Тулмин. — М. : Прогресс, 1984. — 327 с.
6. Холтон Д. Тематический анализ науки : пер с англ / Д. Холтон. — М. : Прогресс, 1981. — 383 с.
7. Broadus R. N. Toward a definition of «bibliometrics» / R. N. Broadus // Scientometrics. — 1987. — №5-6. — P. 373-379.
8. Prichard A. Statistical bibliography or bibliometrics / A. Prichard // J. Docum. — 1969. — 25, №4. — P. 348-349.

Надійшла до редколегії 14.01.2011 р.

УДК 37.011

Т. О. ДМИТРЕНКО, К. В. ЯРЕСЬКО

ВПЛИВ КІБЕРНЕТИКИ НА ФОРМУВАННЯ НАУКОВОГО АПАРАТУ ГУМАНІТАРНИХ НАУК (КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ)

Обґрунтовано концептуальні засади формування наукового апарату педагогіки, культурології, теорії соціальних комунікацій і вплив кібернетики на цей процес.

Ключові слова: науковий апарат, концептуальні засади, управління, організація.

Обоснованы концептуальные основы формирования научного аппарата педагогики, культурологии, теории социальных коммуникаций и влияние кибернетики на этот процесс.

Ключевые слова: научный аппарат, концептуальные основы, управление, организация.

The conceptual principles of the scientific staff of pedagogy, culture, social communication theory and cybernetics to influence this process.

Key words: scientific apparatus, conceptual frameworks, management, organization.